

Педагогічно-антропологічний вимір історичної компаративістики в контексті сквородинівської традиції

Бережна С.В., доктор філософських наук, професор

В роботі розглядається роль історичної компаративістики у визначенні антропологічної складової виховання через призму сквородинівської традиції.

Ключові слова: Скворода, компаративістика, антропологія, виховання, освіта.

Проблема визначення та врахування історичного контексту в освіті і вихованні є надзвичайно важливою для формування справжнього громадянина. Тут велику роль відіграє педагогічна спадщина відомих мислителів минулого, в тому числі Григорія Сковороди, гуманіста та інтелектуала, який відстоював принципи виховання людини цілісної та всебічно розвиненої. На думку філософа виховання повинне відповідати інтересам народу, жититися з народних джерел і зберігатися в житті народу. Правильне виховання, за переконанням філософа, полягає в єдності істини і добра, чесності, знань, високих моральних якостей, без яких навчання буде фальшивим, штучним. Молоде покоління треба виховувати для служіння вітчизні, суспільству, трудовому люду [1, с. 2].

До атрибутів сучасного громадянина науковці також відносять: почуття ідентичності; правові вміння; виконання обов'язків, сприйняття основних суспільних цінностей [2, с. 2].

Мета роботи полягає в здійсненні аналізу антропологічного виміру історичної освіти та виховання, спираючись на порівняльний метод. Запропонована мета передбачає вирішення наступних завдань:

- з'ясувати рівень дослідження педагогічного виміру історичної компаративістики;
- визначити місце історичної компаративістики в педагогічній спадщині Сковороди;
- проаналізувати роль антропологічного фактору в сучасних історичних дослідженнях.

Уявлення про історію як про процес виховання сформувались досить давно. В класичній філософії превалюють точки зору на історію як на послідовну зміну поколінь, кожне з яких виховується попереднім (Й. Фіхте), працює для щастя наступних (І. Кант), стосується виховання народів, що і виражає феномен просвітництва, який є в історії кожної нації і знаменує собою період її зрілості, самосвідомості і самостійності (Й. Фіхте).

Проблема визначення та врахування історичного контексту в освіті і вихованні є особливо актуальною для України. Попередній досвід історичної освіти і виховання не може бути просто перенесений у нову соціокультурну ситуацію, а нові підходи у даній царині ще тільки починають окреслюватись, причому у ході дуже гострих суспільних і політичних дискусій. Стан освіти й виховання в сучасній Україні у цілому дуже влучно, на нашу думку, характеризує вислів французького філософа XVI сторіччя Мішеля Монтеня: «Розум, який не має певної мети, втрачається; бути скрізь - означає бути ніде». Освіта й виховання у нашій країні набули певного «гібридного» вигляду, який гальмує процес реформування і розвитку вітчизняної системи освіти. Такий стан неможна подолати, якщо орієнтуватись тільки на відомі взірці з минулого. Має бути визначена така педагогічна мета, яка б, насамперед, відповідала вимогам майбутнього. У пошуках такої мети і адекватних їй форм організації педагогічного процесу вітчизняний «педагогічний розум» намагається «бути скрізь», коли вдається до некритичного запозичення освітніх зразків і напрацювань інших країн, і опиняється «ніде», коли виявляється, що ці зразки є недієвими у вітчизняних педагогічних умовах. Ще Г. Сковороди вказував, що основи виховання дітей складаються згідно з способом життя, національними особливостями даного народу і не можуть сліпо перейматися ззовні. У притчах «Убогій Жайворонок» та «Благодарный Еродій» він піддає критиці плазування перед чужоземним вихованням, що калічить людей духовно, робить їх егоїстами, викликає в них неповагу до батьківщини.

Сказане не означає, що в Україні немає національної стратегії розвитку освіти. Її основні положення зафіксовані у чисельних державних документах, насамперед у Державній національній програмі «Освіта». Тут визначено, що розбудова системи освіти, її докорінне реформування мають стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національного відродження, становлення державності та демократизації суспільства в Україні. Головна мета Програми - визначення стратегії розвитку освіти в Україні на найближчі роки, створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

Можна виділити такі стратегічні завдання реформування освіти в Українській державі:

- відродження і розбудова національної системи освіти якнайважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави, формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення й трансляції культури і духовності вусій різноманітності вітчизняних та світових зразків;
- виведення освіти в Україні на рівень освіти розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад; подолання монопольного становища держави в освітній сфері через створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних закладів; глибокої демократизації традиційних навчально-виховних закладів; формування багатоваріантної інвестиційної політики в галузі освіти.

Але більшість цих завдань, особливо тих, які стосуються врахування різноманітності вітчизняних та світових зразків, неможливо вирішити без

актуалізації і реалізації педагогічно-антропологічного виміру історичної компаративістики.

Доцільним є також розширення предметного поля самої історичної компаративістики через її освітні й виховні імплікації. Так, посилення компаративістської складової в історичних та інших гуманітарних науках є важливою передумовою формування у молоді критичного мислення через інтерпретацію історичних порівнянь.

Дослідники виділяють основні цілі глобального навчання і виховання, які розширюють освітні горизонти, відкриваючи глобальну перспективу соціальних і культурних трансформацій; сприяють розумінню глобальних взаємозв'язків; допомагають визначити позицію особистості у глобальних процесах, виявити для себе шанси і ризики, що в них криються; забезпечують адекватну суспільним умовам соціальну і професійну орієнтацію на основі універсальних етичних принципів.

Етичний наголос є особливо важливим в теорії і практиці глобального навчання і виховання, оскільки відповідає тенденціям і вимогам становлення нового світового етосу. «В його основу, – як зазначає М.Д. Култаєва, – «покладене золоте правило етики: стався до іншого так, як бажаєш, щоб він ставився до тебе. Принципи глобального етосу укорінені в кожній розвинутій духовній культурі» [3, с. 155]. У розгорнутому і конкретизованому вигляді основні принципи глобального етосу можна слід за М.Д. Култаєвою схарактеризувати так:

- заборона насилля і благоговіння перед життям;
- зобов'язання щодо підтримки загальнолюдської солідарності і справедливого економічного порядку;
- дотримання толерантності і розбудова її культури;
- відданість істині, зобов'язання говорити правду;
- дотримання рівності між чоловіками і жінками;
- повага до людської гідності» [3, с. 155].

Тут провідною є теза Г. Сковороди, який вважав, що саме учитель повинен сприяти розвиткові закладених у дитини від природи задатків: «Рожденного на добро не трудно научить на добро...» [1]. На думку філософа, людина за своєю природою добра, т. я. «справді людське серце і розум аж ніяк не можуть бажати зла людям». Причинами відхилення у поведінці, є суспільні умови, неправильно поставлене виховання, темрява, неосвіченість народу. Особливо важливим у формуванні особистості є правильне виховання, воно може дати, як відзначав Г. Сковорода, «те, чого не дадуть ні чин, ні багатство, ні походження, ні милість вельмож» [1].

В сучасних педагогічних практиках глобальне навчання і виховання не є якоюсь суцільною альтернативою національно-патріотичного виховання, а є швидше його додатковим і необхідним засобом. Тут показовою є думка відомого німецького педагога А. Тремля, який переконує, що «педагогіка в горизонті світового суспільства здатна створити простір для бережливого ставлення до того, що не підлягає змінам і обміну, тобто для того, що можна позначити дещо старомодним словом «батьківщина». Бережливе ставлення до традицій, у даному випадку до традиції місця, до якого можна повернутися, як додому, має розвантажувальну функцію, оскільки тягар чужого локального досвіду можна зменшити через ефекти впізнання» [4, с. 263]. На нашу думку, для з'ясування того, що «не підлягає змінам і обміну», для досягнення «ефекту впізнання», про які говорить А. Тремль, дуже корисними можуть бути історичні порівняння, орієнтовані на виявлення універсальних і унікальних культурно-антропологічних смислів і свого власного, і інших народів на різних етапах їх історичного буття і розвитку.

Актуалізація і реалізація педагогічно-антропологічного виміру історичної компаративістики особливо є затребуваною в історичній освіті та виховання.

Історична освіта і виховання завжди сприймалися як головні засоби національно-патріотичного виховання. Але патріотизм сьогодні – це не

тільки моральна категорія, але й вміння діяти у суперечливому світі, зберігаючи при тому свою ідентичність та гідність.

На формування такого вміння має бути спрямоване і сучасне національне виховання. Тут доречно навести міркування видатного українського педагога, яка стояла у витоків вітчизняної філософії виховання, Софії Русової. Вона переконує, що «національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, якщо його творчі сили не будуть покалічені, а навпаки, дадуть оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу; воно через пошану і любов до свого народу виховає в дітях пошану і любов до інших народів і тим приведе нас не до вузького відокремлення, а до широкого єднання й світового порозуміння між народами і націями». Як можна побачити, головні завдання національного і патріотичного виховання збігаються і у своїх головних абрисах відповідають і головним цілям сучасного глобального виховання. Історична ж освіта може як найкраще допомогти здобути і зберегти свою ідентичність і гідність.

Здавалось би уся значущість цієї проблеми цілком усвідомлюється на державному рівні. В Україні існує достатньо потужна нормативна база розвитку національно-патріотичного та громадянського виховання, сформована упродовж останніх років. До неї належить певна сукупність правових актів різної юридичної сили, що врегульовують суспільні відносини в галузі освіти. Серед них: Закони України «Про освіту», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Національна доктрина розвитку освіти», Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя», Концепція громадянського виховання дітей та молоді, Національна програма «Освіта», Концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні.

Для реалізації завдань національного виховання молоді важливо зосередити увагу на наступних складових:

- знання філософських основ українського національного виховання молоді й уміння їх визначати та реалізувати у процесі викладання навчального предмета;
- уміння трансформувати основні принципи «української ідеї», в навчально-виховний процес;
- виховання у процесі навчання громадянина, патріота, гуманіста на основі знань змісту їх характерних ознак;
- реалізація провідних принципів національного виховання учнів у процесі навчання - гуманізації, демократизації.

Ціннісний габітус європейця формують антична філософія, римське право і християнська релігія. Але у даному теоретичному контексті цей габітус можна конкретизувати, звернувшись до У. Бек, для якого європейське виховання – це «формування культури свободи, відповідальності, збереження людської гідності, дотримання прав людини і прав дитини, отже реалізація ідеї братерства і солідарності навіть на міжпоколінньому рівні» [5, с. 161-162].

З огляду на сказане, визначення і реалізація педагогічно-антропологічного виміру історичної компаративістики набуває додаткової актуальності, оскільки саме через це можна наблизитись до вирішення питання про «антропологічне визначення прав людини, адже вони в добу глобалізації виступають складовими виховання сучасної людини, яка має здійснити за будь-яких умов своє гуманістичне призначення» [5, с. 162]. Справедливість нашого твердження засвідчує доробок німецької дослідниці В. Кренбергер, яка саме на підставі здійснення порівняння окремих наднаціональних документів, які визначають права людини, ідентифікувала образ людини, який у даному контексті може слугувати метою виховання. В. Кренеберг стверджує: «Образи людини в наднаціональних деклараціях чітко вказують на те, що, з одного боку, *треба виходити з позицій індивіда, який потребує захисту і якому треба відкрити очі на його права і показати шлях, як їх здійснити в реальності* (курсив наш – С.Б.). З іншого ж боку, людина є

вільним і рівноправним партнером у діалозі щодо дотримання цих прав з державою, що виступає самостійним суб'єктом міжнародного права. Незалежність одиничного тут зберігається лише через можливість ... його ідентифікації з образом людини, закріпленому в правовому документі, крім того, *змінюваність і здатність пристосування відповідно до історичних ситуацій притаманна усім образам людини*» (курсив наш – С.Б.) [6, с. 475-476].

Отже, вивчення історії дозволяє забезпечити особистісно-емоційне розуміння молоддю взаємодії людей в сучасному та минулому, сформувати розуміння цінностей демократичного суспільства, важливих якостей особистості: толерантності, громадянської позиції, патріотизму. А виховання історією є важливим фактором стабільності, єдності, національної консолідації, утвердження державності.

Література

1. Сковорода Г. Поезії / Г. Сковорода. – К.: Радянський письменник, 1971.- 240с.
2. Вебер М. Самосознание европейской культуры XX века: мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе / Макс Вебер. – М.: Политиздат, 1991. – 135 с.
3. Култаєва М. Д. Соціологія глобалізації: навч. посібник [Култаєва М. Д., Прокопенко І. Ф., Радіонова І. О., Троцько Г. В.]; гол. Ред. Култаєва М. Д. – Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2008. – 207 с.
4. Treml A. Allgemeine Peadagogik. Grundlagen, Hundlungs-felder und Perspektiven der Erziehung / A. Treml Stuttgart: Kohlhammer, 2000. – 310 p.
5. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма - ответы на глобализацию /У. Бек / Пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника// Общ. ред. и послесл. А. Филиппова – М.: Наука, 2001. – 304 с.
6. Krenberger Verena. Anthropologie der menschenrechte. Hermeneutische Untersuchungen rechtlicher Quellen / Verena Krenberger // Studien zur Phänomenologie und praktischer Philosophie. – Bd. 7. – Würzburg: Ergon Verlag. – 2008 – 542 S.

Педагогическо-антропологическое измерение исторической компаративистики в контексте сквородиновской традиции

Бережная С.В.

В работе рассматривается роль исторической компаративистики в определении антропологической составляющей воспитания через призму сквородиновской традиции.

Ключевые слова: Сковорода, компаративистика, антропология, воспитание, образование.

Pedagogically anthropological dimension in the context of comparative historical
Skovoroda's tradition.

Berezhnaya S.

This paper considers the role of historical comparative in determining anthropological component of education through the prism skovorodinovskoy tradition.

Keywords: G. Skovoroda, comparative studies, anthropology, education, training.